

Rizikem autorova přístupu by mohla být tendence „vnucovat“ pozitivnímu právu s odvoláním na vágně vymezené právní principy takové výklady, které by jinak byly sporné, nebo vykládat text ústavních předpisů příliš volně, aby byla zachována soudržnost koncepce. Nic takového se však v recenzované knize neobjevuje. *Jan Wintr* nepředkládá čtenáři jednotlivé principy jako *deus ex machina*, ale dovozuje je z pozitivního práva. Pochopitelně přitom čerpá i z klíčových děl filozofie státu a práva, přelomových zahraničních ústavních aktů nebo judikatury. Zmiňuje-li principy, které česká právní věda ani judikatura jako takové nezformulovala (např. princip vzájemné loajality ústavních orgánů), upozorňuje na to. Pozitivní je rovněž skutečnost, že autor sleduje nejen rozhodovací praxi soudů, ale i praxi jiných státních orgánů, která je neméně významná. Obojí také kriticky hodnotí. Základem je však vždy platné ústavní právo České republiky, v němž jsou jednotlivé principy a jejich konkretizace vyjádřeny, nebo se přinejmenším promítají do jeho výkladu. Některé pasáže knihy tak sice převážně reprodukuji relevantní právní předpisy, ale vždy jde o přesné a smysluplně uspořádané shrnutí hlavních prvků s příslušnými odkazy. Autorův informačně hutný a přitom jasný a čtivý sloh je ostatně další předností knihy.

Vysoká informační hodnota autorem podaného výkladu je dána i příznivou situací České republiky, jejíž ústava není právně nekvalitní, nepodléhá příliš častým výrazným změnám ani není odtržena od politické a mocenské praxe. Zatímco v předmluvě k druhému vydání (2013) autor pochyboval o svém dřívějším přesvědčení, že Česká republika má dobrou ústavu, v předmluvě vydání třetího zmiňuje zvažované nebo již navrhované změny ústavního pořádku i zákonů spadajících do oboru ústavního práva (novely Ústavy zpřesňující pravomoci prezidenta republiky a rozšiřující působnost Nejvyššího kontrolního úřadu, návrhy ústavních zákonů o rozpočtové odpovědnosti a o celostátním referendu, návrhy zákonů o financování politických stran a o státním zastupitelství). O necelý rok později se ale zdá, že většina těchto změn nebude v dohledné době provedena. Kniha tedy i přes opožděnost této recenze zachycuje v zásadě aktuální stav ústavního práva České republiky.

Kniha *Jana Wintra* je jedním ze základních textů pro studium ústavního práva České republiky. V realitě stále složitějšího právního prostředí, která se nevyhýbá ani odvětví ústavního práva, se nevydává cestou co nejpodrobnějšího komentářového zpracování, nýbrž cestou opačnou, tedy nastínění hlavních principů dávajících řád ústavnímu systému.

Jan Grinc*

**Zakaria Fareed. In Defense of a Liberal Education.
New York: W. W. Norton & Company, 2015, 202 s.**

Někteří autoři dosáhnou takového stupně zajímavosti, že má smysl jim naslouchat i v případě, že nepíší o svém oboru. Americký politolog a novinář indického původu *Fareed Zakaria* mezi ně nepochybně patří. V českém kontextu je znám zejména jako autor vynikající *Budoucnosti svobody* či *Postamerického světa*, ve kterých se věnuje především politologické analýze demokracie a měníci se roli USA v globalizovaném světě. Ve své poslední knize se však zabývá vzděláváním. Jakkoli není expertem na vzdělávání, jakožto novinář s vlastní televizní show na CNN má možnost se setkávat s celou řadou inspirativních lidí, aktivně sleduje mediální

* Mgr. Jan Grinc, Ph.D., Katedra ústavního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. E-mail: grinc@prf.cuni.cz.

dění a má navíc i své vlastní zkušenosti s indickým a americkým vzdělávacím systémem (do Ameriky přišel studovat na Yale a pokračoval na Harvardu). Třebaže recenzovaná kniha nepředstavuje ani nejpracovanější ani neobsáhlejší analýzu věnovanou tématu vzdělávání, nabízí celou řadu zajímavých postřehů, příkladů a úvah, pro které ji stojí za to znát. Řadu z nich se pokusím shrnout v této recenzi. Ústřední pojem celé knihy, liberální vzdělávání, si zaslouží obsáhlejší představení, protože v českém kontextu nemá jednoduchý ekvivalent, a přitom nabízí řadu inspirativních momentů do českých debat o reformě vzdělávání.

Většinu své knihy věnuje *Zakaria* obhajobě liberálního vzdělávání (*liberal education*), tj. vzdělávání, jehož cílem není výchova úzce zaměřených profesionálů, připravených po ukončení školy nastoupit do konkrétní profese, ale celková kultivace svobodné (liberální) lidské bytosti. Namísto důrazu na konkrétní soubor znalostí a dovedností, které by si měl absolvent odnést, usiluje o předání širšího spektra znalostí, univerzálních dovedností a hodnot, přičemž opět nejde jen o hodnoty profesní, ale obecně lidské. Slovy *Samuela Morisona*, harvardského historika citovaného v *Zakariově* knize, jde o „budování charakteru“. Stručně bychom mohli cíle liberálního vzdělávání také shrnout do snahy naučit mluvit, psát, myslet, učit se a objevit zálibu v získávání vědění.

Jedná se o vzdělání všeobecné, nabízející kombinaci věd přírodních a humanitních. Široká nabídka předmětů zpravidla bývá doplněná specializací na jednu konkrétní oblast, kterou si student vybírá v průběhu studia. Takto pojaté kurikulum dovoluje, jak *Zakaria* ukazuje na svém vlastním příkladu, „*nechat mysl rozběhnout se do šíře a svobodně se věnovat tomu, co studenta zajímá*“. Sám v důsledku tohoto „rozběhnutí mysli“ přestal chtít studovat něco praktického, ale v kurzu věnovanému dějinám studené války na Yale si uvědomil, že chce jako svoji hlavní specializaci zvolit historii. Jednotlivé školy se liší v tom, jak velkou míru svobody studentovi ponechají (od téměř úplné volnosti až po fixní kurikulum na např. první dva roky studia). Tato volnost či „řízená volnost“ má pomoci vychovat liberální mladé lidi otevřené novým názorům a nepodléhajícím předsudkům, ať už rasovým, sociálním či národnostním, a přirozeně aktivní, beroucí do svých rukou osud svůj (na univerzitě i poté) i své komunity. Pomocí celé řady školních i mimoškolních aktivit (stáže, studium v zahraničí, komunitní práce) liberální vzdělávání usiluje o rozvoj zájmu studentů o věci veřejné, rozvoj aktivního občanství (*active citizenship*). *Zakaria* ve své knize pojednává zejména o americkém vzdělávání bakalářského (*colleges*) i magisterského typu (*universities*).

V českém kontextu se myšlenka liberálního vzdělávání blíží např. pražská Fakulta humanitních studií UK. Umožňuje studentům bakalářského programu nahlédnout do řady společenskovedních oborů a vybrat si specializaci, které se budou věnovat v pokračujícím magisterském studiu. Některým tento liberální model vyhovuje, řada studujících se ovšem v rozsáhlé nabídce předmětů spíše ztrácí a bojuje s tím, aby se jim jednotlivé předměty do něčeho širšího skládaly.

Jak ukazuje *Zakariova* kniha, liberální vzdělávání je ovšem široký koncept, jehož zastánci se neshodnou na jednotném pojetí – což ostatně dobře vystihuje samotnou povahu liberálního vzdělávání. Vede se mezi nimi odvěký spor o míru jeho nepraktičnosti. První kolo tohoto sporu se odehrálo již v antickém Řecku mezi filozofem *Platónem* a řečníkem *Isokratem*. *Platón* viděl smysl vzdělávání v hledání pravdy, zatímco *Isokratés* a jeho stoupenci věřili, že kvalitního života dosáhnou skrz studium rétoriky, jazyka a morálky. Spor mezi těmi, kteří chápali liberální vzdělání instrumentálně, tedy jako nástroj, a těmi, kteří spatřovali smysl v něm samotném, pokračuje až do současnosti.

S liberálním vzděláním v anglo-americkém světě jsou neodmyslitelně spojené koleje. Začaly vznikat ve 13. století v Anglii, původně pro učence teologie, kteří sloužili mši za donátory koleje, kteří jim umožnili se věnovat teologii. Od 19. století začaly být koleje sekulárnější

a začaly se také víc lišit od evropských univerzit, které se stále víc zaměřovaly na výzkum (zejména v Německu). Impozantní kamenná hlavní budova koleje má typicky otevřené nádvoří, studentské pokoje se nacházejí v postranních křídlech. Uvnitř je velká společná místnost, kde se studenti mohou setkávat, kaple, kde se mohou modlit, a knihovna, kde mohou číst. Zřetelné výhody těchto univerzitních kampusů jsou často popisovány jako „kombinace učení a života“ či „vzdělání rovného s rovným“. Slovy již zmiňovaného harvardského historika *Morisona*: „*Naučit se obsah učebnic lze účastí na přednáškách a četbou, ale právě společné studium, diskuse, jídlo i pití, hry i modlitby členů koleijního společenství, v němž jsou všichni pospolu mezi sebou i se svými učiteli, je nedocenitelným darem, jehož se tu člověku při budování charakteru dostává.*“ Tento typ kolejí v České republice najdeme jen výjimečně. České fakulty a studentské ubytovny (kterým říkáme koleje) bývají rozestě po celém městě, což je nejlépe pozorovatelné na pražské Univerzitě Karlově. Fakulty bývají také mnohonásobně větší, což ztěžuje či vylučuje ustavení kolejí v anglo-americkém smyslu.

Vedle popisu samotného fungování liberálního vzdělávání a institucí, které ho svým studentům nabízí, spočívá *Zakariův* přínos v načasování vydání své knihy. Publikuje ji v době, kdy nekompromisní diktát pracovního trhu vede manažery škol, rodiče (platící tučné školné), studenty (hledající školu, po které budou „už něco konkrétního umět“ a snadno získají dobře placené místo) a ve výsledku i politiky k tomu, že nachází stále méně dobrých slov na adresu liberálního vzdělávání a začínají preferovat technické, na konkrétní dovednosti zaměřené vzdělání. Pod tlakem trhu bývá stále složitější obhájit, proč chce někdo studovat – a v Americe navíc za velké peníze – předměty, jako je psychologie, historie, literatura či filosofie. Jedna statistika za všechny: zatímco počet studentů na vysokých školách roste, procento bakalářských absolventů oborů jako angličtina či psychologie v USA upadá (angličtinu či literaturu studovalo v roce 1971 ještě 7,6 % studentů, v roce 2012 to byla jen 3 %, přičemž počet bakalářských diplomů udělených v ekonomických oborech vzrostl z 13,7 % na 20,5 %).

Zaměřením na liberální vzdělávání a jeho obhajobu je *Zakariova* kniha, jakkoli pojednává o vzdělávání obecně a nezaměřuje se na vzdělávání právní, zajímavá i pro právníky. Právě právnícká studia přeče řada studentů volí proto, že je považují za školu, která jim umožní nacházet uplatnění v celé řadě povolání, nikoli jen v tradičních právnických profesích. Liberální výchova by přitom měla být přesně to, o co mají – minimálně podle jména – usilovat univerzity. Vychovávat univerzálně (moderním slovem můžeme říct multidisciplinárně) vzdělané absolventy schopné nahlížet svět holisticky, nikoli úzce zaměřené na jednu konkrétní profesi, mnohdy navíc jen na tu její podobu, kterou má dnes, v horším případě na stav, který v dané profesi panoval před dvaceti lety.

Po liberálním vzdělání svých budoucích zaměstnanců, jak trefně upozorňuje *Zakaria*, přitom volají i sami zaměstnavatelé pohybující se na výše zmíněném neúprosně kompetitivním pracovním trhu. Výzkum Americké asociace kolejí a univerzit (*American Association of Colleges and Universities*) z roku 2013 ukázal, že 74 % zaměstnavatelů by studentům doporučilo dobré liberální vzdělání jakožto nejlepší cestu, jak se připravit na dnešní globální ekonomiku. Bezprostředně po dostudování vydělávají sice inženýři víc, v průběhu času se však mzdová propast mezi inženýry a ostatními odborníky zužuje, což platí zejména pro studenty liberálních škol, kteří pokračují v postgraduálním studiu. Podle jedné studie pak dokonce studenti některých liberálních škol získávají doktoráty v přírodních vědách častěji než studenti jiných škol. Zřejmě proto, že se naučili být správným způsobem zvědaví. Jak prohlásil prezident Harvardovy univerzity *Drew Faust*, liberální vzdělání by mělo lidem pomoci získat dovednosti, které je „*připraví na jejich nikoli první, ale šesté zaměstnání*“.

Ostatně, i magicky úspěšný zakladatel Facebooku *Mark Zuckerberg* získal liberální, a nikoli úzce technicky zaměřené vzdělání. Studoval starou řečtinu a psychologii a dokázal studium

společenských věd propojit se svojí láskou k počítačům. Je zjevné, že se mu to povedlo více než dokonale.

Zakaria také připomíná, že s liberálním vzděláváním bývá spojována představa, formulovaná např. *Thomasem Jeffersonem*, že pomůže ochránit demokracii před nebezpečími tyranie. Jelikož žádný demokratický režim si nemůže být dostatečně jistý svojí stabilitou, potřebuje vzdělané a uvědomělé občany, kteří ho budou bránit před tyranou usilujícími o uzurpaci vlády. Píše o potřebě vytvořit přirozenou aristokracii (*natural aristocracy*). Právě proto *Jefferson* i mnozí další obhajují nejen smysl vzdělání, a to vzdělání všeobecného, ale i jeho dostupnost všem bez ohledu na jejich bohatství a původ. Dává pochopitelně velký smysl připomínat tento požadavek amerického otce zakladatele právě Americe a všem, kteří k ní vzhlížejí. Právě Spojené státy jsou pověstné tím, do jak velké míry sociální původ ovlivňuje kvalitu vzdělání, které se komu dostane. Vysoké školné uzavírá elitní instituce lidem z nízkopříjmových rodin. Jak můžeme ovšem sledovat na českém příkladu, i v systému bez školného mají děti vysokoškolsky vzdělaných rodičů daleko větší šanci, že budou studovat na víceletém gymnáziu a posléze vystudují vysokou školu.

Elita přirozeně existuje v každé společnosti, neboť vždycky někdo musí být na vrcholu společenské pyramidy. Nemusí být – a např. podle *Jeffersona* ani být nemá – založená na dědičných privilegích či bohatství, ale schopnostech a zásluhách, tj. nestále se obměňující. Takováto novodobá aristokracie má mít podle *Jeffersona* původ v tom, že se najdou ti nejlepší a nejchytřejší mezi chudými a bohatými a vzdělají se. Nutným předpokladem pro to ovšem je, že budou mít chudí i bohatí rovný přístup k dobrému vzdělávání, což současné Spojené státy popírají více než řada jiných zemí. Právě v USA 74 % studentů nejprestižnějších kolejí pochází z rodin se špičkovými příjmy a jen 3 % pocházejí z rodin ze spodní čtvrtiny příjmové škály. Děje se tedy to, čeho se obával *Jefferson*, totiž že se vládnoucí elita bude recyklovat sama ze sebe skrz soukromé instituce a Americe bude vládnout tzv. nepřirozená aristokracie (*unnatural aristocracy*).

Poslední moment, který bych rád na *Zakariově* knize vyzdvihl, je jeho odvaha psát o současné mladé generaci pozitivně. Polemizuje s autory, kteří ji vidí jako „*automaty orientované na úspěch, soustředěně pouze na sebe a na vlastní kariéru*“, které nezajímá jejich vnitřní svět či snaha stát se lepšími. Řadu i pozoruhodných aktivit prý nedělají z intelektuální zvědavosti, ale kvůli dobře vyhlížejícímu životopisu. Na rozdíl od předchozích generací, které byly v různé míře kritizovány za to, že se pokoušely zbourat buržoazní společenský řád, jsou dnešní mladí terčem posměchu proto, že jsou příliš buržoazní, že žijí sen svých rodičů o materiálním bohatství a nevadí jim to. To můžeme pozorovat ve Spojených státech i České republice.

Nejsou to ale, připomíná *Zakaria*, oni, kdo zavedli systém přísného testování, bez kterého se nedostanou na dobré školy, stejně jako nemohou za to, že po nich vysoce kompetitivní pracovní trh žádá neustálou aktivitu ve škole i ve sbírání mimoškolních činností do svého životopisu. Není zde, tvrdí dále *Zakaria*, žádné svědectví o tom, že by mladí byli nějak zvlášť lakomí, sobečtí či krutí. S pomocí dat mj. z Výzkumného institutu vysokého školství na *University of California* v Los Angeles (*Higher Education Research Institute, HERI*), který zpodobá od roku 1966 studenty prvních ročníků, *Zakaria* ukazuje, že současní studenti např. spojují své životní aspirace se silnou touhou dělat dobro. Počty dobrovolníků narůstají, do programu Učíme Ameriku (*Teach for America*) se v roce 2014 přihlásilo více než dvojnásobek žadatelů oproti roku 2008. Hodně talentovaných studentů tráví část svého času v neziskových organizacích, přispívají na charitu a zajímají se o vzdělání, problémy chudoby a (prý dokonce i) životní prostředí. Ano, nezajímají se o politiku a jejich vzorem je spíš *Mark Zuckerberg* než *Barack Obama*, svoji realizaci vidí i v rodinném životě a na rozdíl od předchozí generace vidí své rodiče spíš jako pomocníky než nepřátele. Ani pozitivně naladěný *Zakaria* ovšem

nenahlíží mladou generaci přespříliš optimisticky. Cítí nicméně potřebu upozorňovat na širší souvislosti toho, proč se mladí chovají tak, jak se chovají, a poukazovat na kladné stránky jejich chování, ve kterých své předchůdce zastiňují. A na které se snadno a rádo zapomíná.

Na mladé lidi – a máme s tím zkušenosti i v České republice – je vždy snadné nahlížet kriticky. Jsou nezkušení, nejistí, zranitelní, podléhají novým trendům (např. novým technologiím a médiím) ve větší míře než starší generace, většinu své pozornosti věnují sobě samým. To vše je činí daleko snáze manipulovatelnými, neschopnými bránit se nástrahám systému, do kterého se narodili a do kterého postupně stále více vrůstají. Liší se tím ovšem zásadně od generace svých rodičů? Nejsme právě v současné době svědky toho, jak snadno se česká i americká společnost nechává manipulovat úspěšnými byznysmeny, kteří s pomocí profesionálních PR agentur lacino sbírají politické body? Nedostatky, které pozorujeme na mladé generaci, jsou lépe viditelné, ale v zásadě se týkají celé společnosti. Mladí navíc mají pravdu v tom, že společenský systém nastavovali či pomáhali udržovat v chodu jejich rodiče, nikoli oni. To jim ovšem nedává právo rezignovat na jeho reformu tam, kde ji nutně potřebuje.

Pro všechny výše uvedené důvody je potěšující, že se *Zakariova* kniha v brzké době dočká českého vydání. V překladu *Jaroslava Veise*, jemuž tímto děkuji za zpřístupnění českého rukopisu, ze kterého jsou převzaty i citáty v této recenzi, ji k vydání chystá nakladatelství Academia.

Michal Urban*

* JUDr. Mgr. Michal Urban, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Tato recenze vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově (PRVOUK), P17 *Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby*, řešeném na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. E-mail: urban@prf.cuni.cz.